

MIND THE GAP!

**DOSKONALENIE DZIAŁAŃ INTERWENCYJNYCH
W PRZYPADKU PRZEMOCY
WOBEC KOBIET W STARSZYM WIEKU
W ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIM/PARTNERSKIM**

A close-up, profile view of a woman's face, looking downwards and to the right. The image is heavily tinted with an orange color. A white, hand-drawn outline of a woman's face is overlaid on the photograph, with the woman's actual face appearing inside the outline. The background is a solid orange color.

**Nigdy nie jest
za późno...**

Informator dla policji i służb społecznych

**Małgorzata Halicka, Jerzy Halicki, Emilia Kramkowska,
Katarzyna Laskowska, Anna Szafranek**

Nigdy nie jest za późno...

Nigdy nie jest za późno...

Informator dla policji i służb społecznych

Projekt Mind the Gap współfinansowany jest ze środków Komisji Europejskiej w ramach programu Daphne III programme DG Justice, Freedom and Security. Koordynatorem projektu jest Zoom – Gesellschaft für prospektive Entwicklungen e.V., Göttingen.

Projekt został sfinansowany dzięki wsparciu Komisji Europejskiej. Publikacja przedstawia poglądy i wnioski wykonawców projektu; Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności ani za zawartość informatora, ani za jakiegokolwiek formy wykorzystania informacji zawartych w niniejszej publikacji.

ISBN 978-83-62813-32-2

Wykonawcy projektu:

Małgorzata Halicka, Jerzy Halicki, Krzysztof Czykier,
Emilia Kramkowska

Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Pedagogiki i Psychologii
ul. Świerkowa 20, 15-328 Białystok
e-mail: m.halicka@uwb.edu.pl; j.halicki@uwb.edu.pl

Katarzyna Laskowska, Anna Szafranek
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Prawa
ul. Mickiewicza 1, 15-213 Białystok
Polska

Korekta: Anna Rutkowska

Redaktor techniczny: Jerzy Banasiuk

Wydawnictwo: Temida 2

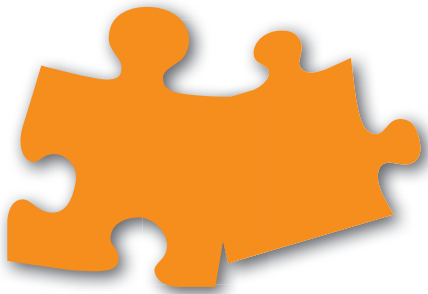
Białystok 2013

Spis treści

1.	Wstęp	7
2.	Wybrane czynniki i ich wpływ na starzenie się człowieka	11
2.1.	Wzrok	12
2.2.	Słuch	12
2.3.	Odczuwanie bólu	13
2.4.	Czas i szybkość reagowania na bodźce	14
3.	Wieloaspektowe ujęcie przemocy wobec człowieka starszego	17
3.1.	Przemoc wobec ludzi starych w aspekcie prawnym	17
3.2.	Przemoc wobec ludzi starych w aspekcie gerontologicznym	19
3.3.	Przemoc wobec starszych kobiet z perspektywy pracowników służb społecznych	21
3.4.	Przemoc z perspektywy ofiar – kobiet w starszym wieku	21
3.5.	Formy przemocy stosowane wobec starszych kobiet	22
4.	Strategie postępowania sprawców i ofiar przemocy	25
4.1.	Strategie postępowania sprawcy	25
4.2.	Strategie postępowania ofiary	26
5.	Postępowanie z ofiarami przemocy w świetle obowiązujących przepisów prawa polskiego	29
6.	Podsumowanie	41
7.	Bibliografia	43
8.	Aneks	45

Wszyscy chcemy cieszyć się dobrym zdrowiem, miłością i szacunkiem najbliższych przez długie lata, do końca życia. Niektórym z nas to się udaje, dla innych starzenie się jest okresem trudnym do przeżycia. Nie dość, że ludzie starsi niedomagają fizycznie i psychicznie, to jeszcze niejednokrotnie narażeni są na zachowania agresywne ze strony osób najbliższych. W sytuacji szczególnie trudnej pozostają starsze kobiety. Odczuwając swoją słabszą pozycję w rodzinie i nie wiedząc jak reagować, często biernie poddają się tym zachowaniom. Będąc niejednokrotnie uzależnione materialnie i emocjonalnie od innych osób, nie mają odwagi im się przeciwstawić, wstydzą się swojej sytuacji, nie znają swoich praw. Boją się wezwać pomoc, a często nie wiedzą gdzie i u kogo jej szukać.

Rozpoznanie występowania takich sytuacji w rodzinie jest dla osób postronnych trudne; zwłaszcza, że często ofiary usprawiedliwiają sprawców, bronią ich, tłumaczą ich zachowania wyjątkowymi okolicznościami. Z tego względu uzyskanie rzetelnej wiedzy o stosowanej przemocy wobec osób starszych, w tym kobiet, ustalenie skali problemu i jego etiologii w celu podjęcia dalszych działań zmierzających do udzielenia pomocy ofierze jest niezwykle istotne. Ogromna w tym rola przypada funkcjonariuszom organów ścigania, głównie policji, lekarzy czy pracowników socjalnych jako pierwszych osób, które takie informacje uzyskują podczas kontaktów z ludźmi starszymi. Istotne jest, by znali oni zarówno aspekty biologiczne, jak i społeczne okresu starzenia się człowieka i potrafili tę wiedzę wykorzystać w kontakcie z osobą ulegającą przemocy i poszukującą pomocy.

Na bazie rezultatów projektu IPVoW oraz Mind the Gap, realizowanych w latach 2009-2013 w ramach międzynarodowego programu DAPHNE III, został przygotowany informator, który może okazać się pomocny w doskonaleniu działań interwencyjnych w sytuacji przemocy wobec osób

starszych, a w szczególności wobec kobiet w starszym wieku. Opracowanie to kierowane jest przede wszystkim do pracowników wymiaru sprawiedliwości, służb porządku publicznego, pracowników pomocy społecznej oraz ochrony zdrowia.

Celem niniejszego opracowania jest zapoznanie adresata z wybranymi najważniejszymi problemami człowieka starego i starości w kontekście przemocy i podejmowanych działań interwencyjnych. Przedstawiono tu wybrane biologiczne czynniki, które utrudniają starszemu człowiekowi normalne funkcjonowanie w życiu codziennym. Przybliżając wiedzę na temat specyfiki wieku starszego, chodziło o uwrażliwienie osób interweniujących, zwłaszcza funkcjonariuszy policji i pracowników służb społecznych, na różne niedomagania osób pokrzywdzonych. Wskazano na potrzebę przejawiania w kontaktach z nimi dużej cierpliwości i wyrozumiałości.

W opracowaniu podkreślono również złożoność problemu przemocy wobec osób starszych. W tym celu dążono do ukazania różnorodnych przejawów zachowań agresywnych i ich przyczyn oraz negatywnych następstw występujących u ich ofiar.

Prezentowane opracowanie ma także na celu zwrócenie uwagi na przejawiane przez sprawców i pokrzywdzonych postawy oraz stosowane strategie postępowania w sytuacjach zagrożenia przemocą. Stwarzają one bowiem trudności podczas interwencji funkcjonariuszy i pracowników innych służb, którzy muszą ustalić role, w jakich występują obie strony, zrozumieć złożoność sytuacji i poziom skomplikowania relacji międzyludzkich. Muszą umieć obiektywnie ocenić zaistniałą sytuację, z uwzględnieniem i poszanowaniem godności, stanu zdrowia i wieku pokrzywdzonych.

Zwrócono ponadto uwagę, że wszelka pomoc udzielana ofiarom przemocy musi odbywać się w oparciu o przepisy prawa, głównie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Podkreślono, że zadaniem funkcjonariuszy i pracowników odpowiednich służb jest, w szczególności, udzielanie szeregu informacji służących poprawie sytuacji pokrzywdzonych, a także dotyczących postępowania wobec sprawcy, w tym ukarania go. Zauważono przy tym potrzebę dostrzegania problemu nie tylko w aspekcie prawnym, ale również w jego ludzkim wymiarze.

Autorzy niniejszego opracowania mają nadzieję, że oddany do rąk funkcjonariuszy i pracowników odpowiednich służb informator będzie

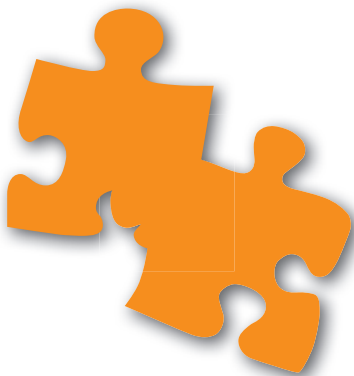
pomocny nie tylko w rozpoznawaniu problemów wieku podeszłego, ale także w podejmowaniu działań interwencyjnych. Są przekonani, że zrozumienie złożoności sytuacji ofiar i sprawców przemocy w wieku starszym pozwoli na doskonalenie umiejętności podejmowania działań w sytuacji przemocy.

Zrealizowanie projektu, którego jednym z efektów jest opracowany informator, nie byłoby możliwe bez zaangażowania się w jego wykonanie wielu życzliwych osób, reprezentujących ważne instytucje w naszym mieście (Białymstoku). Chcę im wszystkim w tym miejscu bardzo serdecznie podziękować: pani Zdzisławie Sawickiej – Dyrektorowi Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Białymstoku oraz nadinspektorowi Sławomirovi Mierzwie – Podlaskiemu Komendantowi Wojewódzkiemu Policji za owocną współpracę w obszarze diagnozowania zjawiska przemocy wobec osób starszych oraz przeciwdziałania mu: „Jak organizować pracę w Zespołach Interdyscyplinarnych i Grupach Roboczych – komentarz do procedury «Niebieskie Karty»”. Dziękuję także bardzo serdecznie Panu Tomaszowi Kałużnemu – Prezesowi Sądu Rejonowego w Białymstoku – za umożliwienie przeprowadzenia badań i wspólną aplikację ich rezultatów w trakcie trwania sesji szkoleniowej. Dziękuję również, a może przede wszystkim, współwykonawcom projektu, bo choć nie było to łatwe zadanie, zostało wykonane, w trosce o lepszą przyszłość osób starszych dotkniętych przemocą domową.

Osoby zainteresowane projektem Mind the Gap i jego pełnymi międzynarodowymi rezultatami odsyłam na stronę internetową:

www.ipvow.org

*Dr hab. Małgorzata Halicka, prof. UwB
Koordynator projektu ze strony polskiej*

2. Wybrane czynniki i ich wpływ

na starzenie się człowieka

Przebieg procesu starzenia się jest heterogeniczny i uwarunkowany wieloma czynnikami. Jak twierdzi S. Steuden,¹ do najbardziej znaczących można zaliczyć czynniki socjodemograficzne, zdrowotne, styl życia oraz czynniki psychospołeczne. Jest rzeczą naturalną, że analiza poszczególnych predyktorów (m.in. aktywność psychiczna i ruchowa, sposób odżywiania się, uzależnienia, zadowolenie z życia, dotychczasowy sposób funkcjonowania osobistego i społecznego, postawa wobec własnej starości, niezależność i samodzielność, zdolność radzenia sobie z problemami związanymi z wiekiem, poczucie wsparcia, wykształcenie, stan cywilny itp.), wpisujących się w wyżej wymienione kategorie, ma duże znaczenie we współdziałaniu z osobą starszą doświadczającą sytuacji przemocy. Ich rozpoznanie i systematyzacja wymaga jednak fachowej wiedzy i szczególnych kompetencji.

W pierwszym kontakcie interwencyjnym z osobą dotkniętą sytuacją przemocy wskazana jest ogólna wiedza osoby interweniującej (np. policjanta, lekarza pierwszego kontaktu, pracownika socjalnego) dotycząca specyfiki okresu starości. Ma to usprawnić i poprawić trafność stawianej diagnozy dotyczącej nie tylko zaistniałej sytuacji, ale również osoby ofiary i sprawcy. Należy mieć na uwadze, że wraz z wiekiem próg wrażliwości na bodźce staje się wyższy. Oznacza to, że bodźce muszą być silniejsze lub mieć większą energię, aby mogły zostać przyjęte i wywołać reakcję.² Najbardziej obciążające dla funkcjonowania człowieka starszego jest obniżenie się sprawności narządów wzroku i słuchu.

1 S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 2011, s. 42, a także J. Halicki, *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Białystok 2010.

2 J. Rembowski, *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, Warszawa 1984, s. 46.

2.1.

WZROK

U wielu osób obserwuje się upośledzenie ostrości widzenia, sprawiającą trudność w wyraźnym postrzeganiu przedmiotów przy słabym oświetleniu oraz znajdujących się w oddali. Upośledzenie ostrości wzroku staje się najbardziej uciążliwe m.in. przy słabym oświetleniu, o zmierzchu. Ponadto bodźce wzrokowe są dłużej przetwarzane, co oznacza, że muszą być widziane przez dłuższy czas zanim zostaną dokładnie zidentyfikowane.³ Pamiętać zatem należy, żeby podczas interwencji, rozmowy

z ofiarą, wypełnianiu (składaniu podpisu) w wymaganej dokumentacji, zadbać o odpowiednio dużą czcionkę liter oraz właściwe natężenie światła. Problemy w komunikacji na piśmie mogą zatem wynikać nie z braku umiejętności pisania czy czytania, ale z braku ostrości wzroku. Poza tym u osób starszych powszechne jest obniżenie zdolności akomodacji (czyli szybkiego dostosowywania się narządu wzroku do spostrzegania przedmiotów znajdujących się w różnych odległościach). Prowadzi to do niedowidzenia starczego, charakterystycznego dla dalekowzroczności.

Bezsprzecznie wzrok ma istotne znaczenie w kontroli otoczenia i w kontaktach z innymi ludźmi. Jedną z najbardziej widocznych cech osób zagrożonych jego ograniczeniem bądź zanikiem jest podwyższony niepokój i obawa przed utratą samodzielności.⁴ Może to stanowić kolejny czynnik powodujący pojawienie się poczucia dyskomfortu ofiary przemocy podczas sytuacji interwencji. W konsekwencji może to prowadzić do dekoncentracji, zniecierpliwienia oraz zniechęcenia starszej osoby wobec osoby niosącej jej pomoc.

2.2.

SŁUCH

U wielu osób starszych obserwuje się niedosłyszenie starcze (mężczyźni zazwyczaj mają większy ubytek słuchu niż kobiety). Obejmuje ono

3 I. Stuart-Hamilton, *Psychologia starzenia się*, Poznań 2006, s. 28.

4 D. Spinelli, E. Faroni, G. Castellini, *The Personality of the Glaucomatous Patient. Preliminary Results*, „Acta Ophthalmologica Scandinavica” 1998, s. 53-54.

grupę zaburzeń dotyczących ubytku słyszalności dźwięków o wysokich częstotliwościach lub też odbieranie wyższych dźwięków jako głośniejszych, niż są w rzeczywistości (co w konsekwencji może sprawiać ból). Często są również spotykane zaburzenia zdolności różnicowania poszczególnych wyrazów, co przekłada się na doświadczane przez osoby starsze trudności w percepcji mowy.⁵ Dodatkowo słyszenie utrudnia szum lub dzwonięcie w uszach, co blokuje i zniekształca inne sygnały dźwiękowe. Ważne jest zatem podczas rozpoznania dostosowanie przez osobę interweniującą odpowiedniego tempa mówienia, tembru i siły głosu. W trakcie interwencji można zatem spotkać takie reakcje osób starszych, jak: uważne słuchanie, stawianie dodatkowych pytań (co nie musi wynikać z dysfunkcji intelektualnych), kierowanie ucha bardziej sprawnego w stronę rozmówcy, głośne mówienie.

Pamiętać należy, że konsekwencją ograniczenia lub utraty słuchu u osoby starszej może być poczucie niezrozumienia i osamotnienia, izolacja od otoczenia, narastająca nieufność, podejrzliwość, zawstydzenie – są to ważne elementy, które w sposób właściwy powinny zostać zinterpretowane przez interweniującego profesjonalistę. W postępowaniu interwencyjnym ważne jest zatem podtrzymanie rozmowy z osobą poszkodowaną, odpowiednie zwiększenie głośności wypowiedzianych wyrazów, wydłużenie czasu przekazywania treści, a także cierpliwość. Wymaga to szczególnej wrażliwości i delikatności ze strony profesjonalisty, ponieważ osoby starsze mogą mieć poczucie, że próbuje się do nich krzyknąć, że są lekceważone i poniżane.

2.3.

ODCZUWANIE BÓLU

U osób starszych podwyższony jest próg bólowy, co sprawia, że mogą one nie doświadczać wielu bodźców bólowych o małym nasileniu. Wiązać to należy ze zmniejszeniem liczby receptorów czuciowych, a także ze stanem emocjonalnym i mniejszymi oczekiwaniami odnoszącymi się do

---

5 S. Steuden, dz. cyt., s. 45.

sprawnego funkcjonowania ciała.⁶ Część doznań bólowych może być przez osoby starsze traktowana jako normalne dla ich wieku.⁷ Prawdopodobnie ma tu również znaczenie większa cierpliwość osób starszych, jak również niechęć do zgłaszania skarg w sytuacji urazów mechanicznych czy przemocy fizycznej,⁸ co powinno być uwzględniane w realizacji działań interwencyjnych.

2.4. CZAS I SZYBKOŚĆ REAGOWANIA NA BODŹCE

Ogólnie stwierdzić należy, że fizjologiczne starzenie się charakteryzuje się brakiem zasadniczych odchyień od stanu prawidłowego w zakresie takich funkcji psychicznych, jak: zakres pamięci, rozległość wiedzy, zasób słów, osąd praktyczny, umiejętność zmagania się z sytuacjami trudnymi, zdolność myślenia logicznego, zdolność wykonywania złożonych codziennych czynności (prowadzenie domu, samodzielne funkcjonowanie, samodzielne przemieszczanie się, orientacja w czasie i przestrzeni).⁹ Zmniejsza się natomiast zdolność przetwarzania nowych informacji, koncentracji i podzielności uwagi, zapamiętywania i uczenia się nowych rzeczy. Obniżeniu ulega także tempo wykonywania zadań i rozwiązywania problemów, obniża się zdolność koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz pamięci operacyjnej.¹⁰

Czynnikiem sprawczym jest w tym przypadku przede wszystkim obniżona szybkość działania, będąca skutkiem osłabienia funkcjonowania systemu zmysłów, co z kolei jest wynikiem starzenia się systemu nerwowego.¹¹ Należy mieć na uwadze, że w sytuacji doświadczania przemocy (która nie jest sytuacją naturalną) adekwatne reakcje na określone bodźce

---

6 Tamże, s. 48.

7 I. Stuart-Hamilton, dz. cyt., Poznań 2006.

8 S. Steuden, dz. cyt., s. 48.

9 Tamże, s. 49.

10 P. B. Baltes, U. Lindenberger, *Emergence of a powerful connection between sensory and cognitive functions across the adult life span. A new window on the study of cognitive aging?*, „Psychology and Aging” 1997/12, s. 12-21; I. Stuart-Hamilton, dz. cyt.

11 J. Rembowski, dz. cyt., s. 53.

bądź polecenia mogą przyjąć jeszcze głębszą postać w kontekście czasu trwania, szybkości czy logiki zachowania. Jak twierdzi Wojciech Pędich, postawę pracowników socjalnych wobec ludzi starych cechuje na ogół mały stopień znajomości zagadnień z zakresu gerontologii, instrumentalne traktowanie pracy w środowisku ludzi starych, małe zaangażowanie emocjonalne w wykonywaną pracę i mała motywacja zawodowa.¹² Może ona być wynikiem braku podstawowej wiedzy charakteryzującej człowieka starego, a wyjaśniającej jego zachowanie podczas sytuacji interwencyjnej.

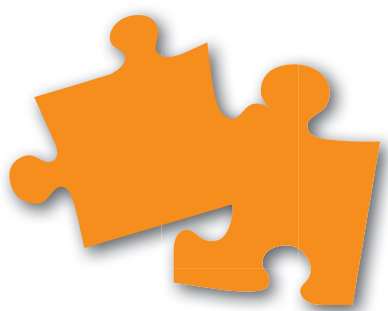
W kontaktach z osobami starszymi, doświadczającymi przemocy, w celu uzyskania jak najlepszej współpracy powinno się uwzględnić wszelkie ich niedomagania, wynikające z naturalnego procesu starzenia się, a niejednokrotnie prezentowane przez ludzi postawy roszczeniowe nie mogą być przeszkodą w obiektywnej ocenie potrzeb i możliwości niesienia pomocy.

---

12 W. Pędich, *Ludzie starzy*, Warszawa 1996.

3. Wieloaspektowe ujęcie przemocy

---

wobec człowieka starszego

3.1. PRZEMOC WOBEC LUDZI STARYCH W ASPEKcie PRAWNYM

Należy zwrócić uwagę, iż polskie ustawodawstwo nie zawiera przepisów prawa karnego dotyczących wyłącznie osób starszych. Z tego względu podstawowym dokumentem, który określa samo pojęcie przemocy (w tym w odniesieniu także do osób starszych) jest ustawa o przeciwdziałaniu przemocy z 29 lipca 2005 r.¹³ Ustawa w art. 2 pkt 2 definiuje je jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1 (tj. osoby najbliższej, a także innej wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”.¹⁴ Zachowanie owo ma zatem charakter intencjonalny i celowy. Ustawa uznaje ponadto, iż przemoc „narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej”.¹⁵

Problem przemocy wobec osób (w tym starszych) reguluje też art. 207 kodeksu karnego z 1997 r.¹⁶ Na jego podstawie karalne jest znęcanie

---

13 *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Dz.U. nr 180, poz. 1493 (ze zm.).

14 Tamże.

15 Tamże.

16 *Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, Dz.U. nr 88, poz. 553 (ze zm.).

się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub nad osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Sprawcy tego czynu grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (art. 207 § 1 kk). Jeśli owo zachowanie połączone jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (art. 207 § 2 kk). Natomiast, jeśli w wyniku znęcania dojdzie do targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, sprawcy grozi kara pozbawienia wolności od lat 2 do 12 (art. 207 § 3 kk).

Przepis ten chroni:¹⁷

- osoby najbliższe sprawcy, czyli małżonka, wstępnego, zstępного, rodzeństwo, powinowatych w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osobę pozostającą we wspólnym pożyciu (art. 115 § 11 kk); zatem z ochrony prawnej korzystają nie tylko członkowie rodziny, ale także osoby żyjące w konkubinacie;
- osoby pozostające w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy – osoby uzależnione od sprawcy z powodów materialnych lub zdrowotnych; często mogą nimi być ludzie starsi;
- osoby małoletnie – osoby, które nie ukończyły 18. roku życia;
- osoby nieporadne – osoby nie mogące podejmować samodzielnie decyzji o swoim życiu z powodu wieku, choroby, niepełnosprawności.

W art. 207 § 1 kk ustawodawca przewidział odpowiedzialność, zarówno za znęcanie się fizyczne (np. uderzanie, wrywanie włosów, kopanie, przypalanie papierosem), jak i za znęcanie się psychiczne (upokarzanie, wyzywanie, grożenie, znieważanie).¹⁸ Należy przy tym pamiętać, że znęcanie się jest zachowaniem polegającym na wielu działaniach rozciągniętych w czasie. Obejmują one, w szczególności, zamachy na zdrowie (powodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu – art. 156 kk, pobicie – art. 158 kk, narażenie na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia – art. 160 kk), wolność (pozbawienie wolności – art. 189 kk, groźba karalna – art. 190 kk, zmuszanie do określonego zachowania – art. 191 kk, wykorzysta-

17 A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 402.

18 M. Mozgawa [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 435.

nie seksualne osoby bezradnej lub niepoczytalnej – art. 198 kk, seksualne wykorzystanie zależności – art. 199 kk, porzucenie osoby nieporadnej – art. 210 kk), cześć (zniewaga – art. 216 kk, naruszenie nietykalności cielesnej – art. 217 kk), mienie (kradzież – art. 278 kk, rozbój – art. 280 kk, kradzież rozbójnicza – art. 281 kk, wymuszenie rozbójnicze – art. 282 kk, oszustwo – art. 286 kk).¹⁹ Owo wyliczenie przestępstw wyczerpujących znamiona znęcania się przekonuje o tym, że składa się na nie szereg różnych czynów naruszających dobra istotne dla człowieka.

Z kolei art. 207 § 2 kk przewiduje odpowiedzialność za zachowanie sprawcy połączone ze stosowaniem okrucieństwa polegającego, przede wszystkim, na brutalnym, drastycznym powodowaniu bólu osobie pokrzywdzonej znęcaniem się. Jego ocena jako szczególnie okrutnego zależy od „indywidualnych właściwości fizycznych i psychicznych danej osoby”,²⁰ zwłaszcza osób starszych, w tym bezbronnych kobiet.

Kodeks karny kryminalizuje także następstwo znęcania się polegające na targnięciu się pokrzywdzonego na własne życie. Dla odpowiedzialności sprawcy nie ma znaczenia, czy doszło do skutecznego aktu samobójczego, czy tylko do jego próby. Ważne jest, że zachowanie ofiary miało bezpośredni związek ze znęcaniem się nad nią sprawcy.

Należy zauważyć, że wskazany przepis przewiduje dosyć surowe kary za stosowanie przemocy wobec najbliższych. W praktyce ważne jest jednak, by ofiara chciała zgłosić to przestępstwo na policję, złożyć zeznanie i przedstawić dowody znęcania się, w tym zaświadczenia lekarskie i świadków potwierdzających jej krzywdzenie.

3.2. PRZEMOC WOBEC LUDZI STARYCH W ASPEKcie GERONTOLOGICZNYM

Jak już wcześniej wspomniano, specyfika starości rządzi się swoimi prawami, często nie do końca rozumianymi przez osoby

19 Szerzej na temat tych przestępstw w odniesieniu do ludzi starych zob.: K. Laskowska, *Prawna ochrona ludzi starych – wybrane aspekty* [w:] M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczuk (red.), *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, Białystok 2009, s. 51–55.

20 Z. Siwik [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 1042.

młode. Z tego względu przemoc w aspekcie gerontologicznym przedstawia się w nieco odmienny sposób. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, iż przejawia się ona pod postacią nadużyć i zaniedbań. Dwa podstawowe aspekty złego traktowania osób starszych odnoszą się do:

- umyślnych, celowych działań, które nie tylko powodują krzywdę, ale też stanowią zagrożenie doznaniem krzywdy. Niezwykle ważną kwestią jest fakt, iż takie działania podejmowane są wobec bezbronnych osób starszych (w szczególności kobiet) ze strony osób, którym ludzie starsi ufają;
- zaniechania ze strony opiekunów (np. męża) oraz brak zaspokojenia podstawowych potrzeb osób starszych.²¹

Warto również pamiętać, iż „złe traktowanie” nie odnosi się do sytuacji samozaniedbania, czyli zaniechania zaspokajania swoich własnych potrzeb przez osoby starsze.

Należy podkreślić, że zakres pojęcia nadużycie wobec ludzi starszych jest bardzo szeroki. Przede wszystkim odnosi się do wyrządzania krzywdy bądź istnienia ryzyka wyrządzenia krzywdy osobom starszym ze strony osób, którym seniorzy ufają. Nie dotyczy to jednak tylko i wyłącznie nadużyć fizycznych. Pod uwagę wziąć również należy agresję słowną, nadużycia natury emocjonalnej, psychicznej, ekonomicznej, seksualnej bądź tak bardzo powszechne zjawisko wyganiania ofiary z domu przez sprawcę. W większości przypadków nadużycia mają formę intencjonalną, ale mogą być również niezamierzone, np. kiedy sprawca nie posiada umiejętności bezbolesnego sprawowania opieki nad osobą starszą.

Zaniedbania z kolei dotyczą opiekunów osób starszych (mąż sprawujący opiekę nad schorowaną żoną), którzy nie zapewniają odpowiedniej ochrony bezbronnym ludziom starszym przed krzywdą, nie zapewniają im pomocy bądź też niezbędnych dóbr takich, jak: pożywienie, opieka medyczna.

---

21 M. Halicka, J. Halicki, *Przemoc wobec ludzi starych jako przedmiot badań* [w:] M. Halicka, J. Halicki (red.), *Przemoc wobec ludzi starych. Na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, Białystok 2010, s. 19-44.; *Oblicza przemocy wobec starszych kobiet – raport z badań*, „Praca Socjalna” 2012, nr 5.

3.3. PRZEMOC WOBEC STARSZYCH KOBIET Z PERSPEKTYWY PRACOWNIKÓW SŁUŻB SPOŁECZNYCH

Wart podkreślenia jest sposób, w jaki rozumiana jest przemoc wobec starszych kobiet w opinii pracowników służb społecznych, którzy brali udział w badaniach dotyczących przemocy w związkach małżeńskich/partnerskich wobec starszych kobiet. Pracownicy zwracali przede wszystkim uwagę, iż wedle ich opinii przemocą są intencjonalne działania lub ich brak, powodujące naruszenie godności innych osób poprzez wyrządzenie krzywdy dla ich zdrowia psychicznego i fizycznego. Kwestią kluczową jest również nierównowaga sił pomiędzy osobą stosującą przemoc a jej ofiarą. Sprawca swoim działaniem dąży do osiągnięcia przewagi nad osobą pokrzywdzoną, która ma mu zapewnić realizację określonego celu. Pracownicy służb społecznych podkreślali również, iż kwestia agresji wobec kobiet starych jest problemem społecznie nieuświadomionym, co może mieć wpływ na jego dynamikę i trwanie. Podkreślano również, iż przemoc wobec starszych kobiet kojarzona jest przede wszystkim z doświadczaniem jej ze strony męża/partnera bądź dzieci, jak również ukrywaniem jej przez długi okres czasu. Utożsamiano ją również z bierną postawą ofiary, której przyczyny upatrywano głównie w czynnikach kulturowych związanych z pozycją starszych kobiet w rodzinie i społeczeństwie.

3.4. PRZEMOC Z PERSPEKTYWY OFIAR – KOBIET W STARSZYM WIEKU

W tym miejscu najważniejszą kwestią nie jest zrozumienie jak starsze kobiety, ofiary przemocy, definiują sam termin *przemoc*. Ważne natomiast staje się zwrócenie uwagi na samo zjawisko doświadczania przez nie nadużyć i zaniedbań. Czy jest jakaś specyfika przemocy mającej miejsce w starszym wieku? Po pierwsze, należy podkreślić, że rzadko kobieta zaczyna doświadczać przemocy ze strony współmałżonka dopiero w starszym wieku. Zwykle sytuacja przemocy trwa latami, a kobiety cierpią w milczeniu. Należy podkreślić, iż stosowana przemoc zwykle ma charakter rozwojowy. Ofiary wskazują na pogorszenie się sytuacji wraz z wiekiem: przemoc może

wraz z wiekiem nasilać się, a nawet dramatycznie zaostrzać. Najczęstszymi przyczynami może być: zaprzestanie pracy zawodowej i przejście sprawcy na emeryturę. Zbyt duża ilość wolnego, źle zagospodarowanego czasu może w przypadku mężczyzn wiązać się z nasilającym się stresem, który z kolei może powodować konflikty oraz przemoc. Zaobserwować również można, iż stosowanie przemocy jest ściśle skorelowane ze spożywaniem alkoholu przez sprawcę przemocy, nie wyłączając przy tym ludzi starszych, których ten problem również w znacznym stopniu dotyczy. Do innych podstawowych przyczyn stosowania przemocy, na które wskazują starsze kobiety należy także zażość ze strony męża oraz błędy z procesie socjalizacji pierwotnej i/lub wtórnej sprawcy. Z tego względu, by w pełni zrozumieć postawę sprawcy oraz przyczyny, którymi kieruje się w swoim postępowaniu, należałoby zwrócić uwagę na istnienie historii stosowania przemocy bądź historii choroby alkoholowej w rodzinie sprawcy.²²

3.5. FORMY PRZEMOCY STOSOWANE WOBEC STARSZYCH Kobiet

Jak już wcześniej wspomniano, przemoc wobec starszych kobiet jest zróżnicowana, przybiera różną postać i przejawia się na różne sposoby. Na podstawie analizy akt sądowych dotyczących stosowania przemocy wobec starszych kobiet wynika, iż najczęstszymi formami oraz przejawami przemocy stosowanymi wobec nich przez mężów/partnerów są:

- **przemoc fizyczna** – bicie, kopanie, popychanie, szarpanie, szarpanie za włosy, policzkowanie, duszenie, wykręcanie rąk, rzucanie o ścianę, rzucanie w ofiarę przedmiotami, siadanie na głowie, plucie. Sprawcy w czasie incydentów przemocy fizycznej nie używają wprawdzie broni palnej, ale w wielu przypadkach używają innych przedmiotów w celu ataku na ofiarę. Najczęściej stosowanymi narzędziami są: nóż, siekiera, laska bądź kula oraz słoik. Rzadziej pojawiały się przypadki,

22 Szarzej na ten temat zob. w: *Oblicza przemocy wobec starszych kobiet – raport z badań*, „Praca Socjalna” 2012, nr 5.

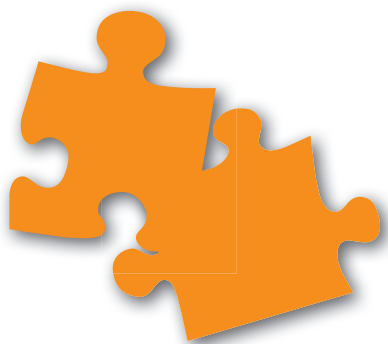
kiedy sprawca straszył bądź krzywdził ofiarę za pomocą: doniczki, kija bejsbolowego, paska, młotka, świecznika, smyczy czy śrubokrętu;

- **przemoc psychiczna** (emocjonalna, werbalna) – wyzwiska, obwinianie, zastraszanie, grożenie z użyciem siły, grożenie utraty życia bądź uszczerbku na zdrowiu, izolowanie, agresja słowna, grożenie wybuchem, utrudnianie załatwiania w domu swoich potrzeb fizjologicznych;
- **przemoc ekonomiczna** – odbieranie osobie starszej pieniędzy, pobieranie w jej imieniu renty bądź emerytury i odmawianie prawa dostępu do własnych funduszy, sprzedawanie mienia, niszczenie mienia, kradzież, wymuszanie pieniędzy (w większości przypadków na alkohol);
- **przemoc seksualna** – wymuszanie stosunków seksualnych, wymuszanie oglądania przez kobietę nagości (sprawca chodzi nago po domu);
- **zniewalająca kontrola ofiary** – śledzenie, kontrolowanie wydatków ofiary, czym zajmuje się w czasie dnia, do kogo chodzi, z kim rozmawia itp.;
- **celowe zaniedbywanie** – zaniechanie dostarczania jedzenia, schronienia, odzieży, opieki medycznej, opieki osobistej, kontaktów społecznych;
- **wyganianie ofiary z domu i zmuszanie jej, by nocowała poza domem** – np. u sąsiadów, znajomych, rodziny, bądź na klatce schodowej.

Jak widać, przemoc wobec kobiet starych może występować w różnorodnej postaci, czy to nadużyć, czy zaniedbań. Jednak należy podkreślić, iż powyższe przykłady nie wyczerpują możliwości stosowania przemocy wobec starszych kobiet. Pokazują jedynie najczęstsze przypadki na podstawie 70 przeanalizowanych akt sądowych. Mają one dać obraz i ogólny ogląd szerokiego spektrum możliwości stosowania przemocy wobec starszych kobiet w związkach małżeńskich.

4. Strategie postępowania

sprawców i ofiar przemocy

Na podstawie analizowanych akt sądowych dało się zauważyć, że zdarzają się przypadki, iż zarówno sprawca, jak i ofiara w momencie, kiedy przyjeżdża policja, zaczynają zachowywać się inaczej. Podobne sytuacje mają miejsce również podczas przesłuchania na komisariacie a nawet już w czasie trwania postępowania sądowego. Z tego względu przyjeżdżający na interwencję policjanci powinni zdawać sobie sprawę z najczęściej spotykanych strategii postępowania sprawców i ofiar.

4.1. STRATEGIE POSTĘPOWANIA SPRAWCY

Sprawca przemocy (mężczyzna) przejawia najczęściej następujące zachowania:

- wyzywa ofiarę, zachowuje się wobec niej agresywnie, gdy nie ma świadków takich jego zachowań – w obecności innych osób powstrzymuje się od agresji i przemocy;
- podczas przyjazdu policji na interwencję udaje że śpi, jest chory albo rozbiera się i siedzi w wannie;
- winą za swoje zachowanie obarcza żonę bądź innego członka rodziny. Twierdzi np., że żona go wyzywa, bije i takie działania prowokują go do agresji;
- podczas trwania dozoru zachowuje się bez zastrzeżeń, jednak tuż po jego zakończeniu wraca do złych zachowań;
- nagrywa na dyktafon różne sytuacje, krzyki żony, prowokuje ją do kłótni, a następnie puszcza jej to do słuchania (znęcanie się psychiczne, szantaż);

- bije tak, by nie było śladów;
- zabiera ofierze telefon, by nie mogła zadzwonić po pomoc i policję;
- grozi nie tylko spaleniem mieszkania, budynków gospodarczych, ale też grozi, że zabije domowników albo samobójstwem (szantaż);
- cierpi na urojenia alkoholowe związane z chorobą alkoholową, co wynika z opinii psychiatrycznej;
- zachowuje się tak, jakby nic się nie stało, jakby obca mu była agresja.

4.2. STRATEGIE POSTĘPOWANIA OFIARY

Ofiara przemocy (kobieta) przejawia najczęściej następujące zachowania:

- nic nie robi ze swoją sytuacją, bo żyje nadzieją, że mąż się poprawi;
- w wyniku impulsu zgłasza swoją sprawę policjantowi, ale za jakiś czas przychodzi i wycofuje zgłoszone wcześniej oskarżenie przeciwko mężowi;
- godzi się na mediację z mężem, bo chce polubownie wszystko załatwić;
- nie wpuszcza pijanego męża do mieszkania, ale gdy ten zachowuje się zbyt głośno, otwiera drzwi z obawy przed następstwami (negatywnymi komentarzami sąsiadów);
- chce pomóc mężowi, podejmuje działania wysłania go na leczenie odwykowe, bo jest przekonana, że wszystkiemu winny jest alkohol;
- prosi, by policja przeprowadziła z mężem rozmowę, wierząc, że autorytet policji spowoduje zmianę zachowań sprawcy;
- znajduje ukojenie, spokój w modlitwie i to jest jej siłą do pokonywania trudów doświadczanej sytuacji przemocy;
- ma oparcie w dzieciach i im się wyżyła;
- ucieka z domu, gdy mąż wraca pijany, a gdy on zaśnie, po cichu wchodzi do domu;
- korzysta z pomocy psychologa, by poradzić sobie z całą sytuacją;

- kobieta tłumaczy zachowania męża, szuka powodów jego agresji (wybielanie męża);
- chce nastraszyć sprawcę, bo pragnie jedynie spokoju;
- ze wstydu przed sąsiadami nic nie robi – zaciska zęby i znosi całą sytuację.

5. Postępowanie z ofiarami przemocy

w świetle obowiązujących przepisów prawa polskiego

Jak zostało to przedstawione w poprzednich częściach informatora, praca z człowiekiem starym – ofiarą przemocy w rodzinie – jest specyficzna i wymaga od poszczególnych służb społecznych odpowiedniego zaangażowania. Niezbędna jest tu znajomość przepisów i różnych aktów prawnych, dzięki czemu możliwe będzie zaproponowanie osobom pokrzywdzonym odpowiedniej pomocy. Punktem wyjścia zamieszczonych poniżej informacji będzie *Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*.²³

Artykuł 3 ustawy stanowi: „Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;

KOMENTARZ

- Poszkodowanych, zatem osoby w podeszłym wieku, należy uświadomić, iż oferowana im pomoc jest **bezpłatna**.
- W aneksie umieszczonym w końcowej części niniejszego informatora znajduje się **rejestr jednostek specjalistycznego poradnictwa** prowadzony przez Wojewodę Podlaskiego według stanu na dzień 30 kwietnia 2012 roku, który może posłużyć jako źródło informacji na temat instytucji zapewniających konkretny typ pomocy w poszczególnych częściach województwa.

- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia [omówione niżej];

---

23 Dz.U. nr 125, poz. 842. W przygotowaniu tej części podręcznika wykorzystano niektóre informacje (komentarze) zawarte w opracowaniu przygotowanym przez pracowników Wydziału Prewencji KWP w Białymstoku pt. *Jak organizować pracę w Zespołach Interdyscyplinarnych i Grupach Roboczych – komentarz do procedury „Niebieskie Karty”*, grudzień 2011.

- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;

KOMENTARZ

- Należy w tym momencie pamiętać o art. 11a, ust.1 *Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, w którym czytamy: „Jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą może żądać, aby **sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania** [wyróż. aut.]”. Osoba przybywająca na interwencję, tudzież pracująca z osobą starszą doświadczającą przemocy w rodzinie, powinna zwrócić szczególną uwagę na poinformowanie osoby pokrzywdzonej o możliwości **sądowego rozwiązania** problemu uciążliwości współzamieszkiwania ze sprawcą przemocy.
- Wystąpienie ze sprawą do sądu cywilnego wiąże się każdorazowo z obowiązkiem poniesienia kosztów sądowych. Przepisy prawa przewidują jednak sytuacje, w których nie ma obowiązku uiszczenia tych kosztów; można też zostać zwolnionym z tego obowiązku. Zwolnienia od kosztów sądowych może się domagać osoba fizyczna po złożeniu oświadczenia, że nie jest w stanie ich ponieść bez uszczerbku koniecznego utrzymania siebie i rodziny.²⁴
- Należy też wyraźnie sygnalizować osobie starszej, iż sąd wydaje postanowienie w sprawie ewentualnej eksmisji po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie **jednego miesiąca od dnia wypływu wniosku**. I co bardziej istotne: **postanowienie sądu staje się wykonalne z chwilą ogłoszenia**, ale może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności (ust. 2). Wydaje się, iż kwestia czasu ma duże znaczenie w przypadku ludzi starych; należy więc uświadomić

---

24 *Prawa człowieka. Poradnik dla osób starszych*, „Biuletyn RPO – Materiały” 2012, nr 72.

starsze kobiety, że eksmisja może być dokonana natychmiast, w przeciągu miesiąca, od momentu złożenia wniosku.

- W aneksie umieszczonym w końcowej części niniejszego informatora znajduje się adres strony internetowej zawierający **rejestr placówek zapewniających miejsca noclegowe** prowadzony przez Wojewodę Podlaskiego według stanu na dzień 30.04.2012 roku, który może posłużyć jako źródło informacji na temat działających w województwie instytucji, w których eksmitowany sprawca przemocy może znaleźć okresowe stronienie.

- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

KOMENTARZ

- **Warto podjąć wysiłek namówienia** seniora, starszej kobiety, do okresowego odseparowania się od sprawcy przemocy i zatrzymania się w hostelu prowadzonym przez Ośrodek Interwencji Kryzysowej, właściwy dla miejsca zamieszkania kobiety.
  - Trzeba też pamiętać, że na terenie województwa, a dokładniej przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Kolnie i Suwałkach działają Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie, do których może zgłaszać się każda osoba będąca w potrzebie, bez względu na miejsce zamieszkania (uwaga: OIK przyjmuje tylko interesantów z konkretnego obszaru). W tych ośrodkach każda ofiara przemocy może uzyskać schronienie.
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;

KOMENTARZ

- Należy uświadomić kobietę będącą w podeszłym wieku, że na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku²⁵ w ramach procedury „Niebieska Karta”, **przedstawiciel ochrony zdrowia ma możliwość wydać osobie**, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie **bezpłatne** (co ma znaczenie w przypadku ofiar przemocy) **zaświadczenie lekarskie** o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie; zaświadczenie może wystawić **każdy lekarz** na odpowiednim druku.
  - Z badań wynika, iż osoby starsze często lekarzowi zwierają się z problemów rodzinnych, więc warto namówić ofiarę przemocy do uzyskania zaświadczenia lekarskiego.
- 6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.²⁶

KOMENTARZ

- W pierwszej kolejności instytucją zapewniającą pomoc, o której mowa, jest Ośrodek Interwencji Kryzysowej.

INTERWENCJA KRYZYSOWA I WSPARCIE – PROCEDURA „NIEBIESKIE KARTY”

- 1) artykuł 9 d, ust. 1 *Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw* stanowi: „Podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę «Niebieskie Karty»” i **nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie** [wyróż. aut.]”; ust. 2: „Procedura «Niebieskie Karty» obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie”.

---

25 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”, Dz.U. nr 209, poz. 1245.*

26 *Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku..., dz. cyt.*

KOMENTARZ

- Ze względu na fakt, iż osoba dotknięta przemocą w rodzinie nie musi wyrazić zgody na wszczęcie procedury, **bezzasadne jest pobieranie jakichkolwiek oświadczeń** (np. o braku przemocy, jednorazowości incydentu, braku zgody na realizację procedury) **od osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie**. Służby czy instytucje są zobowiązane do podjęcia odpowiednich działań, a ponadto przyjęcie oświadczenia ofiary może blokować ją w sięgnięciu po pomoc.
  - **Wszczęcie procedury** – następuje w sytuacji podejrzenia stosowania przemocy, nawet niepopartego żadnymi dowodami czy okolicznościami.
  - **Prowadzenie procedury** – wymaga aby przypuszczenie stosowania zostało uzasadnione (uprawdopodobnione).
- 2) w *Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” § 1 ust. 3* przewidziano, że: „W przypadku braku możliwości wypełnienia formularza «Niebieska Karta – A» z uwagi na nieobecność osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, stan jej zdrowia lub ze względu na zagrożenie jej życia lub zdrowia, wypełnienie formularza «Niebieska Karta – A» następuje niezwłocznie po nawiązaniu bezpośredniego kontaktu z osobą lub po ustaniu przyczyny uniemożliwiającej jego wypełnienie”;

KOMENTARZ

- Należy przyjąć zasadę, że „Niebieską Kartę – A” wypełnia przedstawiciel tej instytucji, który pierwszy powziął w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych podejrzenie stosowania przemocy wobec członków rodziny.
- Wypełniony formularz „Niebieska Karta – A” jest przekazywany do przewodniczącego Zespołu Interdyscyplinarnego.
- Należy pamiętać, aby wykreślić miejsca niewypełnione albo opatrzyć je stosowną adnotacją „nie ustalono”.

- Z uwagi na fakt, iż w formularzu brakuje rubryki dotyczącej **wieku** osób doznających przemocy / stosujących przemoc, jak też pamiętając o istotności tych danych, **należy dopisać je w formularzu przy imieniu i nazwisku tych osób.**
  - Wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” bez udziału osoby, co do której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy powinno nastąpić również w sytuacji, **gdy osoba ta odmawia udziału w wypełnianiu go.**
  - Rozmowę z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, **przeprowadza się w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi** i poszanowanie godności tej osoby oraz zapewniających jej bezpieczeństwo.
  - Warto też pamiętać, że ludzie starzy mogą mieć szczególne problemy z wyrażeniem swoich myśli i przeżyć, więc taka rozmowa będzie **wymagać więcej czasu.**
  - Ponadto dobrze jest, jeśli taką rozmowę – o ile jest to możliwe – będzie prowadziła **kobieta – policjantka**; z wywiadów prowadzonych z ofiarami przemocy wiadomo, iż taki układ sytuacji zwiększa komfort wypowiedzi osoby pokrzywdzonej i pozwala na uzyskanie większej ilości informacji (w tym bardziej szczegółowych) o zdarzeniach przemocy.
- 3) paragraf 6.1. ww. Rozporządzenia podaje: „Po wypełnieniu formularza «Niebieska Karta – A» osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przekazuje się formularz **«Niebieska Karta B»** [wyróż. aut.];

KOMENTARZ

- Samo wręczenie druku „Niebieska Karta – B” nie powinno zastępować czynności informowania. W „Niebieskiej Karcie – B” położono nacisk na informację prawną, brak jest natomiast informacji na temat procedury „Niebieskie Karty”. Druk w swojej treści, wyliczając kategorie ofiar przemocy w rodzinie, nie uwzględnia np. rodziców, dziadków, krewnych. Pamiętając o tym, iż ofiarą przemocy jest osoba w podeszłym wieku, należy, oprócz przekazania formularza, w sposób czytelny wyjaśnić osobie doznającej przemocy, czym jest przemoc,

jakie może przybierać formy, jaki jest przebieg procedury „Niebieskie Karty”, jakie prawa przysługują osobie pokrzywdzonej itp.

- Warto też poinformować osobę pokrzywdzoną o istnieniu **telefonu interwencyjno-informacyjnego, numer: 0 801 12 002** oraz o zakresie pomocy możliwej do uzyskania podczas rozmowy telefonicznej; być może pośredni kontakt telefoniczny i prośba o pomoc będą dla ofiar przemocy lepszym / bardziej komfortowym sposobem ujawnienia doświadczanej sytuacji przemocy (więcej: *Porozumienie dotyczące funkcjonowania telefonu interwencyjno-informacyjnego dla osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie stosowaną przez osoby uprzednio skazane za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny działającego w ramach Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” z dnia 29 listopada 2010 r.*).
- 4) z § 7.1. ww. Rozporządzenia wynika, iż wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” wszczyna procedurę „Niebieskie Karty”, a „przekazanie wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego następuje niezwłocznie, **nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury** [wyróż. aut.]”;

KOMENTARZ

- Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A” i przekazaniu go do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, kolejnym krokiem przedstawiciela danej instytucji jest **realizacja** (bez oczekiwania na działania przewodniczącego / zespołu) **czynności** określonych dla danej instytucji w Rozporządzeniu Rady Ministrów (zob. tabela 1.) oraz innych **koniecznych do podjęcia z uwagi na okoliczności sprawy**.
- Analiza tabeli 1. wskazuje, że jedynie 4 (czyli nr 2, 5, 6, 14) spośród 15 zadań przypisanych przedstawicielom wszystkich instytucji wymagają specjalistycznych umiejętności czy uprawnień. W związku z tym, katalog zadań przypisanych w Rozporządzeniu poszczególnym instytucjom należy traktować jako zadania, które w szczególności leżą w ich kompetencjach. Nie oznacza to jednak, że instytucje te nie powinny

podejmować również innych czynności, zwłaszcza wtedy, gdy chodzi o podjęcie działań natychmiastowych, zmierzających do zapewnienia bezpieczeństwa.

5) posiedzenia zespołu interdyscyplinarnego.

Artykuły 9a – 9c *Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw* określają zasady powoływania i funkcjonowania zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych.

Warto zwrócić uwagę na kilka aspektów pracy w ramach zespołu czy grup roboczych:

- I. Podczas pierwszego (po wdrożeniu procedury „Niebieskie Karty”) spotkania grupy roboczej jej członkowie składają oświadczenie o zachowaniu poufności informacji i danych, które uzyskali przy realizacji zadań oraz omawiają sytuację rodziny, podejmują decyzję o niezbędnych do przeprowadzenia działaniach i dzielą się obowiązkami, a w szczególności:
  - Ustalają, na czym polega problem, jakie inne problemy występują, hierarchię ważności problemów (które problemy można rozwiązać szybko, które wymagają czasu i nakładów finansowych).
  - Ustalają krąg osób, których dotyczy problem.
  - Ustalają krąg osób, które znają problem.
  - Określają terminy realizacji zadań.
  - Omawiają dotychczas podejmowane działania oraz ich skuteczność.
  - Omawiają możliwe warianty realizacji celów (np. jeśli to się nie uda, to zrobię...).
- II. Warto już na pierwsze spotkanie zaprosić osobę, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą, przy czym należy rozważyć:
  - Kto konkretnie to zrobi – nie określono formy zaproszenia, w związku z tym zasadnym wydaje się, aby zaproszenie osoby doznającej przemocy w miarę możliwości realizowane było w kontakcie bezpośrednim lub telefonicznym, zaś wezwanie sprawcy przemocy miało charakter pisemny.
  - W jakim gronie powinna być przeprowadzona rozmowa z tą osobą?

- W jakiej kolejności przeprowadzić spotkanie grupy (np. 1) omówienie sytuacji przez członków grupy; 2) rozmowa z osobą doznającą przemocy, wypełnienie formularza „Niebieska Karta – C”; 3) omówienie przez grupę możliwych form pomocy; 4) opracowanie wspólnie z osobą doznającą przemocy indywidualnego planu pomocy).
- III. Punktem wyjścia pracy w grupie roboczej jest założenie, że nie istnieje żadna podległość służbowa pomiędzy członkami zespołu oraz pomiędzy członkami grupy roboczej. Każdy członek zespołu interdyscyplinarnego oraz grupy roboczej działa na podstawie prawa i podlega przepisom pracy określonym dla instytucji, którą reprezentuje (w tym swoim przełożonym). Zespół jest organem nadzorującym i doradczym dla grup roboczych jako całości, ale nie dla konkretnych jego członków.
- IV. Istotnym jest, aby obciążenie zadaniami wszystkich członków grupy roboczej było równomierne.

INNE INSTYTUCJE MOGĄCE POMÓC W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

1) artykuł 12d, ust. 1 *Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw* stanowi: „W przypadku gdy wniosek kuratora zawodowego o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszonej kary pozbawienia wolności lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia dotyczy skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, który w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, sąd właściwy do rozpoznania wniosku zarządza zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie skazanego na posiedzenie w przedmiocie rozpatrzenia wniosku”;

Ustęp 3 art. 2d stanowi: „Wydane przez sąd postanowienie o zarządzeniu wykonania kary albo o odwołaniu warunkowego zwolnienia podlega wykonaniu z chwilą jego wydania...”.

KOMENTARZ

- Przedstawiciele służb zaangażowanych w procedurę „Niebieskie Karty” powinni pamiętać, że **kurator zawodowy**, jeśli zauważy brak poprawy postępowania dozorowanego, **ma możliwość złożenia do sądu wniosku o wykonanie zawieszonyj kary lub oddalenie warunkowego zwolnienia**, a sąd w trybie szybkim rozpatruje wniosek kuratora.
  - **Sąd** może orzec obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób, opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu lub nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym przemocy przeciwko osobie najbliższej; obowiązek może być połączony z obowiązkiem zgłaszania się na policję lub do innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu – **prawo do złożenia takiego wniosku do sądu ma kurator**.
  - Trzeba też pamiętać o *Procedurze współpracy służby kuratorskiej oraz funkcjonariuszy Policji w stosunku do osób wobec których wykonywane jest orzeczenie sądu w związku z popełnieniem czynów karalnych polegających na stosowaniu przemocy lub groźby bezprawnej*, w myśl której **funkcjonariusze policji oraz kuratorzy sądowi wymieniają się informacjami dotyczącymi podopiecznych**. Powołanie się na wymieniony dokument być może ułatwi szybsze i skuteczniejsze rozwiązanie problemu dotyczącego sprawcy przemocy.
- 2) warto też pamiętać o roli **wiary i autorytecje Kościoła**, jakim cieszy się on wśród osób w podeszłym wieku; a zatem należy podjąć wysiłki na rzecz włączenia do współpracy (np. w ramach grup roboczych czy zespołu interdyscyplinarnego) osób duchownych, które z dużym prawdopodobieństwem będą w stanie skutecznie oddziaływać na człowieka starego – ofiarę przemocy.
- Nie wszyscy też wiedzą, iż **Kościół katolicki dopuszcza separację** podczas trwania węzła małżeńskiego. W rozumieniu *Kodeksu prawa*

kanonicznego (KPK) „separacja, inaczej rozdział, jest to zerwanie lub zaniechanie wspólnego pożycia małżonków mimo dalszego trwania ich węzła małżeńskiego i wynikającej zeń przeszkody”.²⁷ Kodeks stanowi, iż rozdział może być dozgonny (małżonkowie nie mają obowiązku wznawiania kiedykolwiek wspólnoty życia) albo czasowy (np. gdy ustała przyczyna separacji).

Jako przyczyny separacji wymienia się:

- niedochowanie wierności małżeńskiej;
  - poważne niebezpieczeństwo, którego źródłem jest współmałżonek, dla duszy lub ciała drugiej strony;
  - poważne niebezpieczeństwo pochodzące od jednego z małżonków dla potomstwa;
  - zbyt trudne życie wspólne dla jednej ze stron spowodowane innymi przyczynami pochodzącymi od współmałżonka (por. kann. 1152 i 1153 KPK).
- Przypatrując się wymienionym przyczynom, trzeba przyznać, iż osoby doświadczające przemocy ze strony współmałżonka mają podstawę wszczęcia procedury, której efektem końcowym będzie uzyskanie od kompetentnego ordynariusza miejsca **dekretu separacyjnego**. Całą procedurą zajmuje się sąd metropolitalny działający w każdej diecezji (por. kan. 1692 KPK).

Warto więc podpowiedzieć osobom doświadczającym przemocy ze strony współmałżonka i będącym katolikami o instytucji separacji w kościele i możliwości przerwania krzywdzącej ich sytuacji bez utraty prawa do życia sakramentalnego.

---

27 W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 276.

6. Podsumowanie

Przeprowadzone analizy ukazały złożoność problemu przemocy wobec osób starszych. Pozwoliły stwierdzić, że funkcjonariusze oraz pracownicy służb socjalnych powinni być stale i szczególnie edukowani na potrzeby pracy z tą kategorią osób pokrzywdzonych. Powinni rozumieć, że doznawane przez ofiary krzywdy, wobec ich niedomagań związanych z wiekiem, stawiają je w bardzo trudnej sytuacji.

Warto pamiętać, że osoba starsza doznająca przemocy z wielu powodów nie przyznaje się do tego. Trzeba jednak mieć też na względzie sytuacje, w których niedoznający przemocy senior będzie skarżył się, że jest prześladowany (chęć zwrócenia na siebie uwagi, zmiany starcze itp.). Z tego względu tak ważna jest dogłębna wiedza na temat osób starszych, ich wnikliwa obserwacja, pogłębiony wywiad, poznanie środowiska ich życia oraz sytuacji, w jakiej się znajdują. Pracując z pokrzywdzonym seniorem, trzeba być świadomym wymagań, które stawiane są przed pracownikami odpowiednich służb. Chodzi mianowicie o stałe doskonalenie wiedzy, cierpliwość, wyrozumiałość, wrażliwość, umiejętność słuchania, obiektywizm, gwarantowanie poczucia bezpieczeństwa. Należy przy tym pamiętać o potrzebie wysłuchania obu zwaśnionych stron, co pozwoli na racjonalną analizę sytuacji sprawcy i pokrzywdzonego. Umożliwi to obiektywną ocenę ich zachowań, uwzględniającą krzywdę człowieka.

Należy zauważyć, że obowiązujące prawo przewiduje coraz większy arsenał środków oddziaływania na sprawcę i zmierzających do poprawy sytuacji pokrzywdzonego. W związku z tym trzeba dołożyć wszelkich starań, aby osoby starsze – ofiary przemocy – miały silne przekonanie, że prawo i osoby, które je stosują, chronią pokrzywdzonych. W ramach tego należy umiejętnie informować osoby pokrzywdzone o przysługujących im prawach, możliwościach i sposobach dochodzenia roszczeń oraz sprawiedliwości (w tym leczenia, izolacji czy ukarania sprawcy). Osoba pokrzywdzona musi mieć przekonanie i poczucie, że prawo uwzględni ludzki aspekt problemu przemocy.

7. Bibliografia

---

1. Baltes P. B., Lindenberger U., *Emergence of a powerful connection between sensory and cognitive functions across the adult life span. A new window on the study of cognitive aging?* „Psychology and Aging”, 1997/12, s. 12-21.
2. Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
3. Halicka M., Halicki J., *Przemoc wobec ludzi starych jako przedmiot badań* [w:] M. Halicka, J. Halicki (red.), *Przemoc wobec ludzi starych. Na przykładzie badań środowiskowych w województwie podlaskim*, Białystok 2010.
4. Halicki J., *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Białystok 2010.
5. Laskowska K., *Prawna ochrona ludzi starych – wybrane aspekty* [w:] M. Halicka, J. Halicki, A. Sidorczuk (red.), *Człowiek dorosły i starszy w sytuacji przemocy*, Białystok 2009.
6. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007.
7. Mozgawa M. [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
8. *Oblicza przemocy wobec starszych kobiet – raport z badań*, „Praca Socjalna” 2012, nr 5.
9. Pędich W., *Ludzie starzy*, Warszawa 1996.
10. *Prawa człowieka. Poradnik dla osób starszych*, „Biuletyn RPO – Materiały” 2012, nr 72.
11. Rembowski J., *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*, Warszawa 1984.
12. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”*, Dz.U. nr 209, poz. 1245.
13. Siwik Z. [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.

14. Spinelli D., Faroni E., Castellini G., *The Personality of the Glaucomatous Patient. Preliminary Results*, „Acta Ophthalmologica Scandinavica” 1998.
15. Steuden S., *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 2011.
16. Stuart-Hamilton I., *Psychologia starzenia się*, Poznań 2006.
17. *Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, Dz.U. nr 88, poz. 553 (ze zm.).
18. *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Dz.U. nr 180, poz. 1493 (ze zm.).
19. *Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw*, Dz.U. nr 125, poz. 842.

8.

Aneks

Uzupełnieniem wskazówek zamieszczonych w niniejszym informatorze niech będą niżej podane linki do stron internetowych, zawierających dodatkowe informacje, które być może pomogą w usprawnieniu działań interwencyjnych dotyczących sytuacji ofiar przemocy – zwłaszcza tych dotyczących starszych wiekiem kobiet.

1. Wykaz jednostek zapewniających miejsca noclegowe, prowadzony przez Wojewodę Podlaskiego:
http://bip.bialystok.uw.gov.pl/Show_Item.aspx?ID=23414
[data dostępu: 11.02.2013 r.]
2. Rejestr jednostek specjalistycznego poradnictwa prowadzony przez Wojewodę Podlaskiego:
http://bip.bialystok.uw.gov.pl/Show_Item.aspx?ID=23415
[data dostępu: 11.02.2013 r.]
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 roku w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”:
<http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-11-209-1245> [data dostępu: 11.02.2013 r.]
4. Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, dostępne na:
<http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-10-125-842> [data dostępu: 11.02.2013 r.]
5. Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”:
www.niebieskalinia.pl [data dostępu: 11.02.2013 r.]
6. Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie w Białymstoku:
www.mopr.bialystok.pl [data dostępu: 11.02.2013 r.]

Tabela 1. Zadania i ich realizatorzy w obszarze przeciwdziałania przemocy

Lp.	ZADANIE	REALIZATOR				
		POLICJA	POMOC SPOŁECZNA	GKRPA*	OŚWIATA	OCHRONA ZDROWIA
1.	Udzielenie niezbędnej pomocy.	X				
2.	Udzielenie pierwszej pomocy.	X				
3.	Zorganizowanie niezwłocznie dostępu do pomocy medycznej, jeśli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.	X	X	X	X	
4.	Zapewnienie osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienia w całodobowej placówce świadczącej pomoc.		X			
5.	Podjęcie, w razie potrzeby, innych czynności zapewniających ochronę życia, zdrowia, mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem wobec osoby, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania.	X				
6.	Przeprowadzenie na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowych w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa.	X				
7.	Udzielenie informacji o możliwościach uzyskania pomocy (w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej, pedagogicznej) oraz wsparcia (w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie).		X	X	X	X
8.	Udzielenie informacji o formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc.		X		X	

Lp.	ZADANIE	REALIZATOR				
		POLICJA	POMOC SPOŁECZNA	GKRPA*	OŚWIATA	OCHRONA ZDROWIA
9.	Udzielenie informacji o możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji.		X	X	X	
10.	Udzielenie informacji o uprawnieniu do uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy.					X
11.	Diagnoza sytuacji i potrzeb osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie.		X	X	X	
12.	Prowadzenie rozmów z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie.		X	X	X	
13.	Informowanie osób, co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.		X	X	X	
14.	Jeśli to możliwe – prowadzenie z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie rozmów, w szczególności o odpowiedzialności karnej za popełniane czyny oraz wezwanie tych osób do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego.	X				
15.	Podejmowanie działań mających na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składanie systematycznych wizyt sprawdzających stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.	X				

* Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

With the financial support
from the Daphne III Programme
of the European Union

Infos: www.ipwom.org

Nigdy nie jest za późno...

... szukać pomocy. Zadzwoń: - 997 1 - 116-123

- 801 12-00-02

- 85 744-50-27 lub 28

**Sama chcę o
sobie
decydować!**

**Nie wolno
mu mnie bić!**

**On ma przestać
mi grozić!**

**Nie chcę aby
mnie poniżano!**

Infos: www.ipvow.org

Nigdy nie jest za późno...

... szukać pomocy. Zadzwoń: -997 / -116-123

-801 12-00-02

-85 744-50-27 lub 28

